

Asgerd Gudiksen:

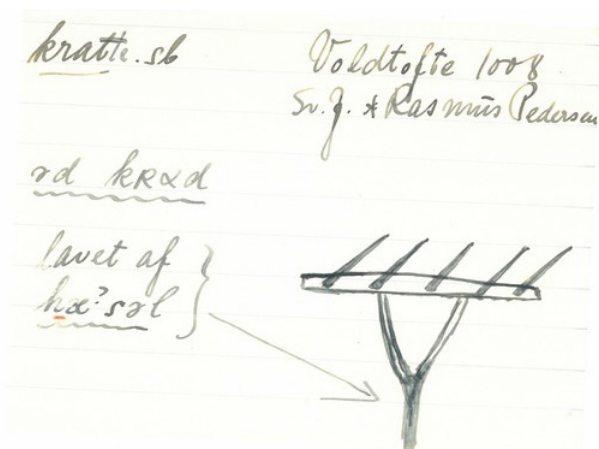
***Kratte* og andre typer river på Øerne**

Hvordan forholder det sig på Øerne? Brugte man de samme redskaber og teknikker på Øerne, når neget skulle bindes og kornstråene rives sammen som i Jylland? og kaldte man redskaberne det samme? De spørgsmål vil jeg forsøge at svare på i dette supplement til Viggo Sørensen og Nina K. Grøftehauges artikel. Supplementet bygger på oplysninger i *Ømålsordbogens* samlinger, der især beskriver perioden ca. 1850-1920, men dog også omfatter kilder med oplysninger før og efter kerneperioden. Artiklen er opdelt i to afsnit: et om ”opbinderriver”, *kratte*-typen, og et om ”samleriver”, både håndriver og hesteriver.

1. Opbinderriver.

De fynske dialekter har undertiden træk til fælles med de jyske dialekter, som ikke forekommer på Sjælland og Lolland-Falster. Det er *kratte* et eksempel på. *Kratte* er ligesom i mange jyske dialekter betegnelse på en lille rive med kort skaft og 4-6 lange tænder, der bruges i kornhøsten til at *nege op* med, til at samle stråene inden kornet bindes. Ordet er almindelig udbredt på Fyn, Tåsinge og Langeland, og er desuden optegnet på Lyø og Avernakø (der hører til det ærøske dialektområde). Derimod er *kratte* ikke optegnet på Sjælland, Møn og Lolland-Falster. Med andre ord: det grå område på kortet over *kratte* (figur 1, side 25), der dækker store dele af Jylland, viser sig altså også at omfatte den vestlige del af ømålsområdet.

Ud over *kratte* er der to andre udtryk med en vis udbredelse i Fynsområdet, *optagsrive* (med varianten *optagerrive*) og *grabbe*.

Figur 11. Seddel vedr. *kratte* i Ømålsordbogens samlinger (fra Voldtofte sogn på Fyn).

Optagerrive (varierende med *optagsrive*) er lokaliseret til Ærø. Også Ærø knytter sig altså til et af områderne på figur 1, nemlig det sønderjyske område hvor *kratte* ikke bruges, men i stedet *optagerrive* eller afkortet *optager*. Der er formentlig tale om en påvirkning fra sønderjysk. Der har gennem århundreder været en tæt kontakt mellem befolkningen på Als og Ærø, en kontakt der har sat sig tydelige sproglige spor. Ærøsk har to køn i navneordene ligesom sønderjysk (og rigsdansk) – i modsætning til de øvrige ømål der har tre køn; og ligesom i sønderjysk er betegnelser på dyreunger neutrum, fx *et gris*, *et kalv*; endelig har ærøsk lånt mange ord fra sønderjysk, fx *bom* 'bolcher, slik', *kritbar* 'trillebør', *væn* 'når'.¹ Det er derfor sandsynligt at sønderjysk også har påvirket ærøsk i dette tilfælde.

Grabbe bruges i et afgrænset område på Nordfyn (i sognene Skamstrup, Krogsbølle, Norup og Lunde). "Vi kendte godt *kratte*, men brugte *grabbe*", fortæller en meddeler fra Norup. *Grabbe* i betydningen 'opbinderrive' må være en overført anvendelse af *grabbe* 'stor, grov hånd' (også på fynsk især brugt i pluralis). Det støttes af flere andre eksempler på at *grabbe* er brugt om redskaber

¹ Se videre i: Inger Bévort: "Provincial Ord paa Als og Ærøe", i *Jyske Studier* s. 188-198. København 1993.

med kroge, pinde o.l. der kan gribe fat i noget, fx er *grabbe* også brugt om en slags frugtplukker.² Og betydningsudviklingen fra hånd til griberedskab er let at forstå. Derimod er det lidt gådefuldt hvorfor man i et nordfynsk område brugte en anden betegnelse end de øvrige fynboer – i et vist omfang i hvert fald. Måske er der oprindelig tale om en slangpræget, spøgende glose der er slået an og fået en vis udbredelse.

Helt isoleret står en oplysning fra Sydfyn om at *høstrive* betød den lille rive brugt af opbinderen. Det er måske en fejlhuskning, for *høstrive* betyder ellers 'hesterive' på fynsk.

Øst for Storebælt er der ikke optegnet nogen betegnelser for "opbinderrive", og forklaringen ser ud til at være at man ikke brugte redskabet, hvilket igen hænger sammen med at man til dels brugte andre teknikker ved mejning og opbinding.

På øerne, især øst for Storebælt, *huggede* man i højere grad *ud* (eller *fra*) (dvs. huggede sådan at kornstråene faldt væk fra det stående korn, idet man har kornet på højre side) i stedet for at *hugge imod* (dvs. hugge sådan at stråene falder ind imod det stående korn, idet man har kornet på venstre side).³ Den sidstnævnte metode er også den der beskrives i en jysk kilde s. 26, af hvilken det også fremgår at kornet blev bundet i neg med det samme. Når kornet blev *hugget ud*, blev det derimod *lagt på skår*, dvs. lagt ud på marken til tørre nogle dage, og først bundet senere. Stedvis på Sjælland, Lolland-Falster og Langeland blev alt korn *hugget ud* i ældre tid. Normalt var det dog især de kortstråede sorter, havre og byg, der blev *hugget ud*. Og ved denne proces brugtes vist normalt ikke *kratte*, sådan som en langelandsk meddeler (fra Tranekær) forklarer: *Kratten brugtes nærmest hvor Skaaren blev hugget ind imod Kornet og bundet op med det samme. På Langeland hvor Kornet som Regel blev lagt på Skaar (og senere bundet) var Kratten ikke saa almindelig som fx paa Fyen.* Men øst for Storebælt blev der heller ikke brugt "opbinderrive" når der blev *hugget imod*. Der blev hver mejer fulgt af to personer: én til at *tage fra* og én til at *binde*. I en skildring fra Stevns hedder det fx: *Den, der tog fra, gik så nær mejeren som muligt og næsten baglæns,*

² Jf. Ømålsordbogen *grabbe* I.2.

³ Jf. Ømålsordbogen *hugge* I.5.2 med beskrivelse og henvisning til synonymer.

så hun med højre hånd kunne samle stråene, der lå op mod den stående sæd, ind imod sig. Når neget var af passende størrelse, blev det lagt ud på stubben til den, der kom bagefter for at binde.⁴ Der kunne dog også bruges en mindre mandskabskrævende metode, nemlig at hver mejer kun blev fulgt af en *fratager*, mens selve bindingen foregik i fællesskab i slutningen af høstdagen.

2. Samleriven

På øerne havde man ligesom i Jylland selvfølgelig en håndrive med en bred bul til at samle høet under høhøsten og til at rive de løse kornstrå sammen med efter at kornet var bundet i neg, og den hed en *rive*, medmindre man ville præcisere at det var denne type rive der var tale om (og ikke fx den noget mindre *lorive*); i så fald kunne man bruge sammensætningerne *høstrive*, *hørive* og *markrive* der alle er optegnet spredt i hele ømålsområdet (*høstrive* dog ikke på selve Fyn, hvor *høstrive* var kommet til at betegne hesteriver).

Hesteriver kommer frem i anden halvdel af 1800-tallet, fx fortæller en gårdejer fra Østsjælland (født 1845): *Men sidst i 50'erne hørte vi, at de rev med Hesterive paa Sprettinggaarden, som ligger lige herved. Den laante Fader, og saa rev jeg med Hesterive for første Gang. Du milde Himmel, hvilket Fremskridt!*⁵ Indførslen af hesteriven skete naturligvis gradvis, og som citatet fra Østsjælland antyder, var det til at begynde med især gårdene der havde hesteriver, mens man på de mindre steder stadig måtte klare sig med en håndrive eller en mindre slæberive trukket af et menneske.

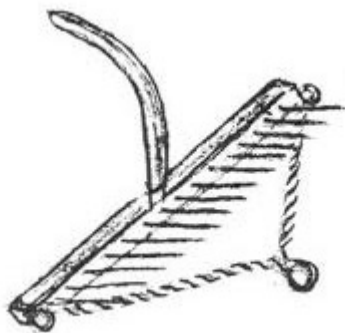
Den hesterive der er tale om i citatet ovenfor, er en svær trærive uden hjul (jf. figur 12); hesteriven med hjul, undertiden kaldt *hjulriven*, blev formentlig først almindelig omkring 1900, selv om de omtales tidligere bl.a. i landbrugsfaglig håndbog fra 1879.⁶

Ved siden af *hesterive* er *slæberive* den almindeligste betegnelse for den svære slæberive, trukket af heste. Andre mere spredt optegnede ord er *høslæbe* (der dog især bruges om en anden type redskab til

⁴ Anna Pedersen: *I Sæt tid og Høst* s. 53. København 1950.

⁵ Ingvor Ingvorsens Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv. Ved Henrik Ussing (Danmarks Folkeminder nr. 20). s. 113. København 1918.

⁶ E. Møller-Holst. *Landbrugs-Ordbog for den praktiske Landmand*. s. 109. København 1879.

Figur 12. Hungerharve. Fra F.L. Grundtvig: *Livet i Klokkergaarden*. 1981[1909].

at samle hø sammen med), *høstrive*, *slårive*, *slodrive* og *sobrive*. Førsteleddene i de to sidste ord, *slod-* og *sob-*, udtalt [*sow*], er begge sjællandske betegnelser for de kornstrå der bliver tilbage på marken efter bindingen, og sammensætningernes direkte betydning er 'rive til at rive *slod* hhv. *sob* med'.

Der er ikke afhjemlet spøgende udtryk af typen *galdorte* i ømålene. Derimod genfinder vi *hungerharke*, *hungerharve*, *hungerrive*, desuden kortformen *hungre* og sammensætningen *hungerharpe*. *Hungerharpe* er endnu et eksempel på at det uforståelige sidsteled i det nedertyske låneord *hungerharke* er blevet omdannet til et mere velkendt ord (ligesom det er sket i *hungerharve*). *Harpe* er betegnelse på et skråtstillet sold brugt til at rense og sortere bl.a. korn med.⁷ En harpe og en rive har altså ikke meget tilfælles udseendemæssigt. Motivationen bag omdannelsen er vel den lydlige lighed måske kombineret med det at både riven og harpen bruges til at rense med i vid forstand og altså har en vis funktionsmæssig lighed.

Sammensætningerne med *hunger-* er inden for det jyske område lokaliseret til det sydlige, en forventelig udbredelse for lån fra nedertysk. Det gælder også for ømålsområdet. Lidt overraskende er det imidlertid ikke i Fynsområdet, der grænser op til Sønderjylland, vi genfinder ordene, men på Lolland-Falster. *Hungerharve* er almindeligt udbredt på Falster, mens *hungerharke*, *hungerharpe*, *hungerrive* er optegnet på Lolland, *hungerharke* dog kun i få sogne. Endelig er

⁷ Jf. Ømålsordbogen *harpe* I.

kortformen *hungre* optegnet i tre lollandske sogne (Kappelev, Avnslev, Stokkemarke) og et enkelt sogn på Falster (Nørre Ørslev).

Også fra Lolland-Falster er der forsøg på at forklare førsteleddet *hunger-*, men her er man nået frem til en anden, også sandsynlig forklaring på betegnelsen, nemlig at man rev så grundigt at der ikke blev nogen aks at samle for de fattige. Den samme forklaring antydes i ordbogen over den nedertyske dialekt i Slesvig-Holsten.⁸ Andre sprogbrugere på Lolland-Falster er gået et skridt videre for at få mening i ordet ved at omtolke førsteleddet *hunger-* til at betyde 'kornstrå på marken'.⁹ Sammensætninger med *hunger* bliver på den måde paralleller til gennemskuelige sammensætninger som fx *slod-rive* 'rive til at rive slod med'.

Svarene på de spørgsmål jeg startede med, er kort sagt: Man brugte ikke altid helt de samme teknikker på Øerne som i Jylland, og selv når man brugte de samme redskaber, havde de ikke altid samme betegnelse.

⁸ Otto Mensing: *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch*. 1-5. Neumünster 1927-1935.

⁹ Jf. *Ømålsordbogen hunger* II.